

ilgiyi göremedi. Bunun üzerine İbn Tabâtabâ'ya yakınlarını ikna edemediğini söyledi ve kendisine 5000 dinar yardım tahhüt ederek ondan özür diledi. İbn Tabâtabâ da Hicaz'a dönmek üzere el-Cezîre'den ayrıldı. Rakka'ya gelince, daha önce Emîn ile Me'mûn arasındaki mücadeleler sırasında İranlılar'ı vezir ve kumandan olarak görevlendirmesinden dolayı Me'mûn'a isyan eden Arap kumandanlarından Ebû's-Serâyâ eş-Şeybânî ile karşılaştı. İbn Tabâtabâ'nın durumunu öğrenen Ebû's-Serâyâ ona yardımcı olacağına dair söz verdi. Bunun için Hicaz'a dönme-yip Kûfe'ye yönelmesini, kendisinin de kısa sürede kuvvetleriyle birlikte oraya intikal edeceğini ve vaadlerini yerine getireceğini belirtti. Bu durum Mekke, Medine ve Mısır'da duyulunca Ehl-i beyt mensupları halkı İbn Tabâtabâ'ya biata çağır-dılar.

İbn Tabâtabâ ile Ebû's-Serâyâ ayrı ayrı yollardan Kûfe'ye hareket ettiler. Kerbelâ'da Hz. Hüseyin'in kabrini ziyaret eden Ebû's-Serâyâ, burada okuduğu hutbede Hüseyin'in zamanında bulunmayıp ona yardımcı olamayanlar için önemli bir fırsat doğduğunu, kendisinin onun ve ailesinin intikamını alacağını, bu konuda ısrarlı olan kimselerin kendisine katılması gerektiğini belirtti. Ardından Kûfe'ye yönelerek orada İbn Tabâtabâ ile buluştu. 10 Cemâziyelâhîr 199 (26 Ocak 815) tarihinde halifeliğini ilân eden ve emîrül-mü'mininin unvanını alan İbn Tabâtabâ Abbâsîler'in Kûfe valisini uzaklaştırarak beytül-mâle el koydu. Kûfeliler ve çevrede bulunan bedevî Araplar, çok sayıda Şii ve hilâfetin Ali evlâdının hakkı olduğuna inanan halk ayaklanmaya katıldı. Hareketin programı Ehl-i beyt'ten birine biat edilmesi, halkın Allah'ın kitabı ve resulünün sünnetine çağrılması, emir bi'l-ma'rûf nehiy ani'l-münker ve Kur'an'ın hükmü ile hareket etmek olarak tesbit edildi. Hz. Hasan yahut Hz. Hüseyin soyundan gelen imamların liderliğinde zalim hükümdarlara isyanı gerekli gören Zeydîler de İbn Tabâtabâ'ya destek verdiler.

Abbâsîler'in Irak ve Arabistan valisi Hasan b. Sehl, ileri gelen kumandanlarından Züheyr b. Müseyyeb ed-Dabbî'yi 10.000 kişilik bir ordu ile Kûfe üzerine sevketti. İbn Tabâtabâ ağır hasta olduğu için savaşa katılamadı. Abbâsî ordusunu onun adına Ebû's-Serâyâ Kûfe dışında Karye-i şâhî denilen yerde karşıladı. Yapılan savaşta Abbâsî ordusu ağır bir yenilgiye uğradı. Savaş sonunda Kûfeliler pek çok ganimet elde ettiler. Ertesi gün Ebû's-Se-

râyâ İbn Tabâtabâ'yı ziyaret etti. İbn Tabâtabâ, Abbâsî ordusunu savaştan önce emana çağırmadığı ve onlara gece saldırdığı için haksızlık ettiğini söyleyerek onu kınadı. Ebû's-Serâyâ da bunun bir savaş taktığı olduğunu söyledi. İbn Tabâtabâ ona Ehl-i beyt'in haklarını korumasını, kendi yerine onların en hayırlısını geçirmesini, eğer ihtilâf olursa Ali b. Ubeydullah'ı görevlendirmesini vasiyet etti ve 1 Receb 199'da (15 Şubat 815) öldü. Cenazeyi gece defnettiren Ebû's-Serâyâ onun ölümünü birkaç gün halktan gizledi. Taberî, İbn Tabâtabâ'nın Ebû's-Serâyâ tarafından zehirlenerek öldürüldüğünü kaydeder (*Târîh*, VIII, 529). Ebû'l-Ferec el-İsfahânî ise bir süreden beri hasta olan İbn Tabâtabâ'nın bu hastalığın sonucunda öldüğü görüşündedir (*Maâtilü't-Tâlibiyyîn*, s. 525).

BİBLİYOGRAFYA :

Ya'kûbî, *Târîh*, II, 445; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), VIII, 528-529; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 244; Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *Maâtilü't-Tâlibiyyîn* (nşr. Seyyid Ahmed Sakr), Beyrut, ts., s. 518-532; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, VI, 302-305; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXII, 191-193; XXV, 73; Mahmûd Şâkir, *et-Târîhu'l-İslâmî*, Beyrut 1411/1991, V, 202-203; İbn Inebe, *Umdetü't-tâlib*, Beyrut, ts. (Dârü mektebeti'l-hayât), s. 199; Sümeire Muh-târ el-Leysî, *Cihâdü's-Şi'a*, Beyrut 1398/1978, s. 320-325; Ahmed Mahmûd Subhî, *ez-Zeydiyye*, Kahire 1404/1984, s. 95-96; Abdullah b. Ali el-Müsnid, *el-Aleviyyûn fi'l-Hicâz*, Kahire 1412/1992, s. 215-222; Fikret Işıltan, "Me'mûn", *İA*, VII, 694; B. Scarcia Amoretti, "İbn Tabâtabâ", *EJ²* (İng.), III, 950-951; Ali Öngül, "Ebû's-Serâyâ eş-Şeybânî", *DİA*, X, 343.

MUSTAFA ÖZ

İBN TABÂTABÂ, Ebû Ca'fer

(bk. İBNÜ't-TIKTAKÂ).

İBN TABÂTABÂ, Ebû'l-Hasan

(أبو الحسن ابن طباطبا)

Ebû'l-Hasan Muhammed
b. Ahmed b. Muhammed
b. İbrâhîm Tabâtabâ el-Hasenî el-Alevî
(ö. 322/934)

Münekkit, edip ve şair.

İsfahan'da doğdu. Hz. Hasan'ın soyundan. Tabâtabâ lakabıyla anılan büyük dedesi İbrâhîm'e (İbn Hallikân, I, 130) nisbetle İbn Tabâtabâ diye tanınır. İsfahan'da yetişen İbn Tabâtabâ, öğrenimini şehrin önde gelen edip ve âlimlerinin yanında tamamladı. Hayranı olduğu şair halife Abdullah b. Mu'tez ile görüşmeyi çok arzuladığı halde yolculuğa çıkmaya cesaret edemediğinden bu isteğine ulaşamadı.

İbnü'l-Mu'tez'in divanını hayatının sonlarına doğru Ma'mer adında bir tanıdığı-nın evinde görebildi. Kısa süre içinde göz gezdirdiği bu divanın 187 beytini hemen orada ezberlemiş olması kaynaklarda hâfızasının gücüne delil olarak nakledilir (Yâ-kût, XVII, 144-145). Hayatı boyunca İsfahan'dan ayrılmayan İbn Tabâtabâ, bu şehirde vefat etti. Muhsin el-Emîn, İbn Tabâtabâ'yı Şi'a'nın ileri gelen âlim ve şairleri arasında saymakla birlikte (*A'yânü's-Şi'a*, IX, 72) diğer kaynaklarda bu konuda herhangi bir kayda rastlanmamaktadır.

Keskin bir zekâyâ, şiir, dil ve edebiyata karşı üstün yeteneğe sahip olan İbn Tabâtabâ bu vasıfları ve geniş kültürüyle devamlı övünmüş, söz ustalığında Mu'tezile büyüklerinden Vâsıl b. Atâ'dan daha üstün ve güçlü olduğunu yeminle ifade etmiştir (Abdülkâdir Şeyh İdrîs, L [1980], s. 139). İbn Tabâtabâ, edebî tenkitte gerçekçi ve yapıcı yaklaşımıyla aralarında Merzûbânî, Ebû Hilâl el-Askerî, Ebû Ali el-Merzûkî ve İbn Ebû'l-İsba' el-Mısırî gibi âlim ve sanatkarların bulunduğu birçok kimseyi etkilemiştir. Klasik Arap şiirinin geleneksel yapısı ve bütünlüğü üzerindeki tenkitçi yaklaşımları ve zamanına göre iyi tasarlanmış bir şiir nazariyesinin ilk şeklini ortaya koymuş olması bakımından Arap edebiyatı münekkitlerinin önde gelen temsilcilerinden kabul edilir.

Arap edebiyatının bilhassa şiir ve şiir tenkidi sahasında ilmî çalışmaların yoğunlaştığı ve verimli sonuçların alındığı bir döneminde yetişen İbn Tabâtabâ, bir âlim ve edip olmasının yanı sıra şairliğinin de verdiği avantajla aynı alanın uzmanı olan İbn Kuteybe, İbnü'l-Mu'tez ve Kudâme b. Ca'fer gibi çağdaşları arasında özgün fikir ve tesbitleriyle daha farklı bir konumdadır. Genellikle dil üzerinde uzman olan çağdaşları şiiri vezin, kafiye, 'ırab ve lafız yönlerinden katı kurallar içinde ele alırken İbn Tabâtabâ şiire canlı bir varlık gibi yaklaşarak onu insana benzetmiştir. Ona göre insanların fizikî görünüşü, ses, akıl ve duyguları farklı olduğu ve bu özellikleriyle başkalarından ayrıldıkları gibi şiirler de okuyucunun zevk ve beğeni seviyesine göre değerlendirilir. Şiirde güzelliğin ölçüsü okuyucunun duygu ve zevkine bağlıdır. Sözü beden ve ruh arasındaki alâkayı göz önünde bulundurarak değerlendiren İbn Tabâtabâ, kelime ve ibarelerin şekilleriyle ifade tarzlarının sözün bedenini, mânalarının ise ruhunu teşkil ettiğini söyler. Ona göre güzel şiir yazabilmek için şekilden önce şairde şiire yatkın bir mizaç ve zevkin bulunması gerekir. Hatta bu iki

vasfa sahip şairler vezinden bile müstağni kalabilir. Aruz bilgisi yalnız başına şair olmaya yeterli değildir. Bu sanatta yetenek ve zevk en önemli unsurdur ('İyârû's-şî'r, s. 14-15).

Şiir tenkit ve değerlendirmesinde dikkat edilecek hususları vezin, mâna, lafız ve bağlama uygunluk olmak üzere dört ana madde altında toplayan İbn Tabâtabâ Araplar'ın tarih, siyer, nesep, eyyâm, menkıbe, örf ve âdet bilgilerini kapsayan geniş kültürüne, Arap dili, belâgatı ve edebiyatına ait ilimlere vâkıf olmayı şairler için ön şart olarak görür. Şiir yazacak olanlara öncelikle konunun zihinde olgunlaştırılmasını, daha sonra şiir sanatının araç ve gereçleri olan lafız, kafiye ve vezin seçilerek nazma geçilmesini öğütler.

Eski şairlerden tamamıyla uzak kalınmayacağını, yeni şairlerin onlardan etkilanmesinin tabii ve hatta zaruri olduğunu söyleyen İbn Tabâtabâ, bunların çok dikkatli ve titiz davranarak eski şairlerden aldıkları mâna, mefhum ve mazmunları kendilerine has üslûp ve nazım şekilleriyle yeniden üretebileceklerini, bunun intihal (sirkat) sayılmayacağı fikrini ortaya atan ilk münekkit olması ile de aynı bir öneme sahiptir.

Şöhret peşinde koşan bazı çağdaş şairleri, ihsan ve iltifatlarını kazanmak istedikleri şahsiyetler için haksız ve mübalağalı methiyeler, hicivler ve gazeller söyledikleri veya güldürücü hikâyeler ve gayri ciddi nükteler yazdıkları için eleştiren İbn Tabâtabâ, sanat adına yapılan bu tür işlerin sağlam bir karakterden kaynaklanmadığını, gerçekleri aksettirmeyen, tabii-likten uzak çalışmalar olduğunu belirterek şiirde her zaman gerçekçiliği savunmuştur. Aynı zamanda iyi bir şair olan İbn Tabâtabâ'nın kendi ilmi ve şairliğiyle övündüğü fahriyeleri; övgü, yergi ve gazelleri; güneş, ay, yıldız, gece, bulut, bahçe, çiçek gibi tabiat tasvirine dair bazı parçaları kaynaklarda yer alır (Ebû Hilâl el-Askerî, I, 124, 130, 198, 212, 339, 340, 350, 360; II, 36; ayrıca bk. tür. yer.; Ebû İshak el-Husrî, II, 756-757; Yâkût, XVII, 146-149, 150, 156).

Eserleri. 1. 'İyârû's-şî'r (Mî'yârû's-şî'r). İbn Tabâtabâ'nın edebî tenkit alanında değerini zamanımıza kadar koruyabilen en önemli çalışmasıdır. Eser, müellifin bazı şairlerle ilgili eleştirilerini ihtiva etmesinin yanı sıra şiiri lafız, mâna, vezin ve şekil yönünden incelemesi ve elde ettiği sonuçları sade bir üslûpla okuyucuya sunması bakımından da ayrıca önem taşır. İbn Tabâtabâ'nın bu eserinde ele aldığı başlıca konular şunlardır: Şiirin aletleri (şiirin alt yapısını oluşturan bilim ve kül-

tür şubeleri), şiir sanatı, mâna ile lafız arasındaki ilişkiler, şiirin ölçüsü, teşbih ve çeşitleri, muhkem ve başarılı şiirlerle zayıf ve tekellüflü şiirler, serika (intihal) meselesi, lafzî güzel anlamı zayıf, anlamı düzgün vezni bozuk şiirler, şiirde lafız-mâna uygunluğu, matla' ve kafiyeyle dair konular. 'İyârû's-şî'r Tâhâ el-Hâcirî ve Muhammed Zağlûl Sellâm (Kahire 1376/1956), Abbas Abdüssâtir (şerh ve tahkik, Beyrut 1402/1982) ve Abdülazîz el-Mânî (Beyrut 1406/1985) tarafından neşredilmiştir. Hasan b. Bişr el-Âmidî'nin *İşlâhu mâ fi Mî'yârî's-şî'r li'bn Tabâtabâ mine'l-ḥaṭa'* adıyla kaleme aldığı çalışma (İbnü'n-Nedîm, s. 172) günümüze ulaşmıştır. 2. *Divân*. Ebû Bekir es-Sûlî tarafından hazırlanan (a.g.e., s. 222), İbn Halikân'ın gördüğünü söylediği divan (*Vefeyât*, I, 130) bütünüyle zamanımıza kadar gelmemiştir (Sezgin, II, 635). Ancak *Divânü'l-me'ânî*, *Zehrû'l-âdâb*, *Muḥâdarâtü'l-üdeba'* ve *İrşâdû'l-erib* gibi eserlerde şairin şiirlerinden örnekler bulunmaktadır. Brockelmann divanın 1332'de (1914) Sayda'da yayımlandığını kaydediyorsa da (GAL Suppl., I, 146) onun gösterdiği eser, İbrâhim b. Hüseyin et-Tabâtabâî (ö. 1318/1901) adlı başka bir şairin divanıdır (Serkis, II, 1226). Câbir el-Hâkânî müellifin günümüze ulaşan şiirlerini *Şîru İbn Tabâtabâ el-Âlevî* adıyla yayımlamıştır (Bağdat 1975). 3. *Risâle fi'stiḥrâci'l-mu'ammâ* (*Kitâb fi'l-medḥal fi ma'rifeti'l-mu'ammâ mine's-şî'r*). Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Fâtih, nr. 5300) altı varaklık bir nüshası bulunmaktadır. 4. *Kitâb fi takrîzi'd-defâtir*. Muhtemelen kitapların faziileğine dair manzum bir eser olup İbnü'n-Nedîm'in müellife nisbetle zikrettiği yedi beyit (*el-Fihrist*, s. 23) bu eserden alınmış olmalıdır. 5. *Kitâbü'l-Ârâz*. Yâkût bunun önemli bir çalışma olduğunu söyler (*Mu'cemü'l-üdeba'*, XVII, 143). 6. *Senâmü'l-me'âlî*. Kaynaklarda adı geçen bu eserin muhtevası hakkında bilgi bulunmamaktadır. 7. *Kitâbü Tehzîbü't-ṭab'*. Çeşitli şairlerden seçilmiş şiirleri ihtiva eder ('İyârû's-şî'r, s. 7, 14). 8. *Kitâbü's-Şî'r ve's-şu'arâ'*. *Tehzîbü't-ṭab'* ile aynı eser veya aynı konuda yazılmış başka bir eser olması mümkündür.

İbn Tabâtabâ hakkında müstakil çalışmalar yapılmıştır: Abdüsselâm Abdülhafîz Abdülâl, *Nakdû's-şî'r beyne İbn Kuteybe ve İbn Tabâtabâ el-Âlevî* (Kahire 1398/1978); Muhammed b. Abdurrahman er-Rebî, *İbn Tabâtabâ en-nâkıd* (Riyad 1399/1979); Şerîf Râgıb es-Süleyman, *İbn Tabâtabâ el-edîb en-nâkıd* (Amman 1401/1981); Abdullah Abdülke-

rîm el-Abbâdî, *el-İtticâhü'n-naḳdî 'inde İbn Tabâtabâ* (İskenderiye 1410/1990).

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû'l-Hasan İbn Tabâtabâ, 'İyârû's-şî'r (nşr. Tâhâ el-Hâcirî - Muhammed Zağlûl Sellâm), Kahire 1376/1956, neşredinin girişi, s. e-y; a.e. (nşr. Abbas Abdüssâtir), Beyrut 1402/1982, neşredinin girişi, s. 7-8; Âmidî, *el-Mü'telif*, I, 463; Merzûbânî, *Mu'cemü's-şu'arâ'* (nşr. F. Krenkow), Beyrut 1402/1982, s. 427; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Tecdüdd), s. 23, 151, 172, 222; Ebû Hilâl el-Askerî, *Divânü'l-me'ânî*, Kahire 1952, I, 124, 130, 198, 212, 339, 340, 350, 360; II, 36; ayrıca bk. tür.yer.; Ebû İshak el-Husrî, *Zehrû'l-âdâb* (nşr. Ali Muhammed el-Bicâvî), Kahire 1389/1969, II, 756-757; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdeba'*, XVII, 143-156; İbnü'l-Kiftî, *el-Muḥammedün mine's-şu'arâ'* (nşr. Riyâd Abdülhamîd Murâd), Beyrut 1408/1988, s. 9-10; İbn Halikân, *Vefeyât*, I, 130; Safedî, *el-Vâfi*, II, 79-80; Serkis, *Mu'cem*, II, 1226; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 146; Abdürrahîm b. Ahmed el-Abbâsî, *Me'âhidü't-tenşîş* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Beyrut 1367/1947, II, 129-130; Sezgin, *GAS*, II, 634-635; Abdüsselâm Abdülhafîz Abdülâl, *Nakdû's-şî'r beyne İbn Kuteybe ve İbn Tabâtabâ el-Âlevî*, Kahire 1978, s. 27-58; ayrıca bk. tür.yer.; Ahmed İsmailoviç, *Felsefetü'l-istişrâk*, Kahire 1980, s. 296-299; Ömer Ferruh, *Târîhu'l-edeb*, II, 420-423; A'yânü's-Şî'a, IX, 72-80; İhsan Abbas, *Târîhu'n-naḳdî'l-edebî 'inde'l-Ârab*, Amman 1986, s. 133-145; a.mlf., "Ebn Tabâtabâ", *Elir*, VIII, 64-65; Mansour Ajami, *The Alchemy of Glory*, Washington 1988, s. 13-17; K. Abu Deeb, "Literary Criticism", *Abbasid Belles-Lettres* (ed. J. Ashtiani), Cambridge 1990, s. 366-370; Abdullah Abdülkerîm el-Abbâdî, *el-İtticâhü'n-naḳdî 'inde İbn Tabâtabâ*, İskenderiye 1410/1990; Abdülkâdir Şeyh İdrîs, "İyârû's-şî'r li'bn Tabâtabâ", *Mecelletü'l-Faysal*, I, Riyad 1980, s. 139-143; Tarrâd el-Kebîsî, "Fî's-Şî'riyyeti'l-Ârabiyye: kûrâ'a cedide li-'İyârî's-şî'r li'bn Tabâtabâ", *el-Mevrid*, XIX/1, Bağdat 1990, s. 21-27; Rukayye İbrâhim Ahmed, "el-Ârâzü'n-naḳdiyye li'bn Tabâtabâ ve menhecühü fi 'İyârî's-şî'r", *Mecelletü'l-Zehra'*, sy. 8, Kahire 1990, s. 257-282; Vecîh Fânûs, "el-Muşṭalah 'inde İbn Tabâtabâ ...", *el-Fikrû'l-Ârabî*, XVI/79, Beyrut 1995, s. 198-210.

MEHMET SAMİ BENLİ

İBN TAĞRİBERDİ

(ابن تغری بردی)

Ebû'l-Mehâsin Cemâlüddîn Yûsuf b. Tağrîberdî el-Atâbekî el-Yeşugavî ez-Zâhirî (ö. 874/1470)

Memlükler dönemi tarihçisi.

812 (1409-10) yılında doğdu. Kaynaklarda babası Emîr Seyfeddin Tağrîberdî'nin Anadolu asıllı (Rûmiyyü'l-asl) bir memlük olduğu bildirilmiş, ancak milliyeti belirtilmemiştir. O dönemde bu tabir, Türkler'den başka Anadolu'da yaşayan diğer kavimleri de içine almakla birlikte isminin Türkçe olması (Tannîberdî / Tannîbirdi